

Гетьманщина наприкінці XVII — на початку XVIII ст. І. Мазепа.

Мета: визначити умови Коломацьких статей і обставини їх укладення; охарактеризувати гетьмана І. Мазепу і початок його гетьманування; з'ясувати становище Гетьманщини наприкінці XVII — на початку XVIII ст.; продовжити формування навичок критичного мислення учнів; виховувати учнів у дусі поваги до історичної боротьби і здобутків українського народу.

Тип уроку: вивчення нового матеріалу.

Обладнання: підручник, стінна карта, атлас, ілюстративний матеріал, ІКТ

Основні поняття й терміни: «Вічний мир»

Головні дати: 1686 р. — «Вічний мир» між Московською державою та Річчю Посполитою;

1687 р. — укладення Коломацьких статей,

ХІД УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

II. ВИВЧЕННЯ НОВОГО МАТЕРІАЛУ

План уроку

1. „Вічний мир”
2. Обрання І. Мазепи гетьманом. Коломацькі статті 1687р.
3. Зовнішня та внутрішня політика гетьмана І.Мазепи

1. „Вічний мир”

У другій половині XVII ст. загострюється протистояння між трьома державами:

Росією, Польщею та Туреччиною. Об'єктом їхніх зазіхань були українські землі. Це призводить до ще більшого ослаблення Гетьманщини, спустошення Правобережжя, розколу українських земель.

У 1681 р., намагаючись припинити протистояння, Росія та Туреччина уклали Бахчисарайський мирний договір. За його умовами під контролем Туреччини опинилися Південна Київщина, Брацлавщина та Поділля, а Росія отримала Лівобережну Україну з Києвом, Васильковом, Трипіллям, а також Запорозжя. Територія між Дністром і Бугом протягом 20 років мала залишатися нейтральною та незаселеною. Як розгорталися події надалі в російсько-польсько-турецькому протистоянні, ми з'ясуємо на сьогоднішньому уроці.

Підписання Бахчисарайського миру суттєво змінило розстановку сил у Східній Європі. Він розв'язав руки турецькому султану для останнього, як виявилось, могутнього наступу на Європу. Кульмінацією цього наступу стала облога Відня в 1683 р. Тут під Віднем вирішувалася подальша доля Європи. На допомогу обложеним вирушив польський король Ян Собеський із 25-тисячним військом, у якому були й українські козаки. Стрімкий удар польських гусарів на турецький табір, примусив останніх тікати з місця битви. Як писав польський король Римському Папі: «Ми прийшли, побачили, Бог переміг».

Цікаво знати

У битві під Віднем особливо уславився козак Юрій Кульчицький, уродженець м. Самбора на Львівщині, про подвиги якого писали тодішні європейські газети. Коли почалася турецька облога, Кульчицький перебував у місті у справах торгівлі. Не вагаючись, він став у ряди захисників Відня. Знаючи турецьку мову і звичаї (колись був у полоні), Кульчицький неодноразово проникав до турецького табору і приносив важливі розвідувальні дані. Коли після розгрому турецької армії союзники ділили захоплену

здобич, Кульчицький узяв собі вози, навантажені кавою. Ніхто не знав, що це і що з нею робити. Кмітливий козак відкрив у Європі першу кав'ярню й навчив європейців уживати цей напій. Після смерті Кульчицького у столиці Австрії йому було встановлено бронзовий пам'ятник. Так були закладені традиції всесвітньо відомої віденської кави.

Після цієї перемоги Польща вступила до Священної ліги (Рим, Венеція, Австрія), яка вела боротьбу проти Османської імперії. Також польський уряд пішов на примирення з Московською державою з метою підтвердити кордони, установлені за Андрусівським перемир'ям і залучити Москву до боротьби проти Туреччини. **6 травня 1686 р.** у Москві між Річчю Посполитою і Московською державою було підписано **«Трактат про вічний мир»**, відповідно до якого:

«Вічний мир» між Польщею і Росією (1686 р.)
• Річ Посполита визнавала за Московським царством Лівобережну Україну, Київ, Запоріжжя, Чернігово-Сіверську землю. • Польська сторона відмовлялася від зазіхань на Київ, за що отримувала відшкодування. • Брацлавщина і Київщина ставали нейтральною зоною. • Північна Київщина, Волинь і Галичина відходили до Польщі. • Поділля залишалося під владою Туреччини

— Поляки зобов'язувалися забезпечити православному населенню на своїй території вільне віросповідання.

— Росія і Польща вступали у спільний військовий союз, спрямований проти Османської імперії і Кримського ханства.

Отже, фактично, «Вічний мир» 1686 р. робив недійсними договори з Туреччиною, укладені обома державами раніше. Для України договір означав узаконення на міжнародному рівні **її поділу на дві частини**. Саме внаслідок цього проти договору виступав гетьман Самойлович, але всі його звернення до царя були проігноровані.

Із висловлювання гетьмана І. Самойловича про «Вічний мир» Московської держави з Річчю Посполитою

Військо Запорозьке ніколи не зречеться свого давнього достояння (Правобережної України —ред.). Не так воно станеться, — як Москва у своїх мирових умовах із поляками постановила, — зробимо так, як нам треба!

Якою, на вашу думку, була реакція Москви на такі висловлювання?

І. Самойловича звинуватили у невдалому поході і усунули з гетьманства.

2. Обрання гетьманом І. Мазепи. Коломацькі статті.

Улітку **1687 р.** на р. Коломак (притоці Ворскли), де отаборилося після невдалого Кримського походу російсько-українське військо, за наказом В. Голіцина відбулися вибори нового гетьмана. Гетьманська булава дісталася генеральному осавулу Івану Мазепі (1687— 1709 рр.).

Постать в історії. Повідомлення учня.

Спробуйте скласти словесний портрет гетьмана.

Іван Мазепа — одна з найпомітніших постатей історії України козацької доби. Його роль в історії вже три століття поспіль одержує протилежні, взаємовиключні оцінки. Це зумовлене життям гетьмана, яке схоже на авантюрний роман.

І. Мазепа народився близько 1640 р. в с. Мазепинці поблизу Білої Церкви в сім'ї українського шляхтича, який у 50-ті рр. XVII ст. був прихильником І. Виговського. Молодість Мазепа припала на роки Національно-визвольної війни і Руїни. Він отримав блискучу європейську освіту в Києво-Могилянському та Варшавському єзуїтському колегіумах. Служив при дворі польського короля Яна Казимира, виконуючи важливі дипломатичні доручення. Вивчав артилерійську справу у Франції, Німеччині, Голландії та Італії. Згодом опинився в оточенні гетьманів Д. Дорошенка та І. Самойловича. Відвідуючи в службових справах Москву, див тісні стосунки з впливовими царедворцями.

Усе це було запорукою успішної діяльності на гетьманській посаді.

На підставі джерел інформації визначте відомості, що свідчать про високий рівень освіченості та великий політичний досвід гетьмана Мазепа.

Робота з документом. Підручник ст.228

Із листа французького посла в Московії Жана де Балюза про гетьмана І. Мазепу

ін [І. Мазепа] дуже любить оздоблювати свою розмову латинськими цитатами, а щодо перфектного й досконалого знання цієї мови, може змагатися з найкращими нашими отцями єзуїтами. Його мова взагалі добірна й чепурна; щоправда, коли розмовляє, то більше любить мовчати та слухати інших. При його дворі — два лікарі-німці, із якими Мазепа розмовляє їхньою мовою, а з італійськими майстрами, яких є кілька в гетьманській резиденції, говорив італійською мовою. Я розмовляв із господарем України польською та латинською мовами, бо він запевняв мене, що недобре володіє французькою, хоч за молодих літ відвідав Париж і Південну Францію, був на прийомі в Дуврі, коли святкували Піренейський мир (1695). Не знаю тільки, чи в цьому твердженні немає якоїсь особливої причини, бо сам бачив у нього газети французькі й голландські.

Принц Мазепа вже поважного віку... Вигляд у нього суворий, очі блискучі, руки тонкі й білі, як у жінки, хоча тіло міцніше, ніж тіло німецького рейтара, вершник із нього знаменитий. Він дуже поважний у козацькій країні, де народ загалом свободолюбивий і гордий, мало шанує тих, хто ним володіють. Привернув Мазепа козаків до себе твердою владою, великою воєнною відвагою та розкішними прийомами у своїй резиденції для козацької старшини...

Розмова з цим принцом дуже приємна: має він великий досвід у політиці; на противагу москвинам, стежить і знає, що діється в чужоземних країнах. Він показував мені свою збірку зброї, одну з найкращих, що я бачив у житті, а також добірну бібліотеку, де на кожному кроці видно латинські книжки.

Кілька разів я дуже обережно навертав розмову про сучасну політичну кон'юнктуру, але мушу зізнатися, що нічого певного від цього принца не міг витягнути. Належить він до тих людей, які воліють або зовсім мовчати, або говорити й не казати.

Запитання до документа

- 1) На яких рисах гетьмана наголошує посол?
- 2) Спробуйте скласти словесний портрет гетьмана.

Тоді ж було ухвалено новий україно-російський договір — **Коломацькі статті**

Робота з підручником.ст.222.

-Які обмеження прав гетьмана і старшини передбачались в «Коломацьких статтях».Які наслідки вони мали для України?

Коломацькі статті в основному повторювали Глухівські статті 1669 р., але водночас до них додали нові статті, які стали наступним кроком на шляху обмеження Московською державою державних прав України

Коломацькі статті стали поштовхом для заворушень по всій Гетьманщині. Козаки та селяни нападали на маєтки старшини, іноді розправлялися з найбільш ненависними. Відразу після обрання І. Мазепи гетьманом він рушив із компанійськими полками на придушення повстання під проводом **Петрика**. Новий гетьман закликав населення не чинити самосуду й обіцяв, що припинить зловживання старшин і скасує заведені за Самойловича податки. Згодом вони стали головною опорою гетьмана.

Тим часом до Москви прибув Мазепа зі старшиною, щоб представитися царям Івану і **Петру**. У цей час у Москві стався палацовий переворот, здійснений прихильниками Петра. Мазепа збагнув, що він може позбутися булави і, не гаючи часу, прибув до Петра, тим самим засвідчивши свою лояльність і завоювавши довіру. Повернувшись із Москви, І. Мазепа почав здійснювати заходи зі зміцнення своєї влади і впорядкування відносин у Гетьманщині.

3. Політика гетьмана І. Мазепи.

Внутрішня політика.

Опрацювати відповідний пункт і визначити позитивні і негативні сторони діяльності Мазепи.Дані занести в таблицю.

- Х Прагнув розбудувати Україну за західноєвропейським зразком, зберігши при цьому козацький устрій.
- Х • Намагався піднести роль гетьмана, козацької старшини, продовжив створення козацької еліти.
- Х • Проводив велику культурно-освітню політику, дбав про розвиток освіти, науки, мистецтва, книгодрукування.
- Х • Період його гетьманування — це час
- Х відродження України, час її економічного,
- Х політичного й культурного поступу

Зовнішня політика.

Намагався зберегти автономію України. На початку свого гетьманування великі надії в цьому покладав на Москву. А згодом став протидіяти наступу російського уряду на українську автономію.

- Х • Сподівався об'єднати під своєю владою всі українські землі, поширивши владу гетьмана на Правобережну Україну, що була під владою Польщі, і степову Україну, якою володіли Крим і Туреччина.

Х • Негативно ставився до союзу з Польщею та Туреччиною

На першому етапі гетьманування Мазепа дотримувався політики **добрих відносин із Москвою**: доповідав про «витівки» запорожців, придушував народні рухи, посилав козацькі полки то в далекі північні райони, де Росія вела боротьбу за вихід до балтійського узбережжя, то в Польщу, то на південь. За рахунок України утримувалися не лише козацькі, а й російські війська. За все це Мазепа одержував щедрі подарунки від царя, Петро I довіряв українському гетьману. У 1700 р. він одержав найвищий орден — Андрія Первозданного, а також титул князя Священної імперії.

Отримуючи у володіння поселення, старшина, шляхта і монастирі часто змушували козаків виконувати різні повинності, виписували їх із реєстру, перетворювали у підданих, відбирали землі (на початок 1730 р. малоземельні та безземельні становили 40 %). Вони мали робити обов'язкові подарунки старшині (ральні), давати гроші й продукти на утримання адміністрації та пошти, на військову музику, школи тощо.

Значні витрати на закупівлю зброї, боєприпасів, коней та спорядження, участь у походах та воєнних діях, відрив від ведення господарства призводили до неспроможності виконувати військову службу, переходу в селянство чи міщанство.

У розвиток української освіти, науки, мистецтва, архітектури, літератури, книгодрукування гетьман вкладав величезні кошти з державної військової скарбниці та власні кошти, справедливо вважаючи, що лише в такий спосіб Україна може зрівнятися з європейськими державами. Промовистим є той факт, що лише під його безпосереднім наглядом і керівництвом споруджувалося **12 храмів**. За гетьманування Мазепи було відновлено багато старовинних храмів княжої доби. Внесок Мазепи в розвиток архітектури й будівництва був настільки значним, *що навіть тогочасний архітектурний стиль дослідники називають «мазепинським бароко»*.

Багато нових споруд з'явилося в Києві. У 1690 р. було збудовано нове приміщення **Києво-Могилянського колегіуму**, у 1698 р. — **Богоявленську церкву Братського монастиря**, дзвіницю **Софійського собору**, до 1695 р. — **обнесено новим муром Києво-Печерську лавру**.

Інша царина культурницької діяльності Мазепи — друкарська справа. Видання мазепинської доби були одними з кращих українських книгодруків. До речі, сам гетьман мав чи не найкращу в Україні бібліотеку й обдаровував книжками монастирі, церкви, окремих осіб. Не менш, ніж церквами й монастирями, Мазепа опікувався Києво-Могилянською колегією, сприяючи її перетворенню в 1701 р. на академію. Мазепа також дбав про виникнення нових осередків культури. Зокрема, у 1700 р. в Україні було засновано новий навчальний заклад — Чернігівський колегіум.

На думку дослідників, така цілеспрямована й всеохоплююча культурницька діяльність І. Мазепи дозволяє говорити про неї не просто як про меценатство, а як про сплановану далекоглядну державну політику.

III. ЗАКРІПЛЕННЯ НОВИХ ЗНАНЬ УЧНІВ

- 1) «Іван Мазепа-зрадник, чи захисник української держави?».
- 2) Дайте характеристику І. Мазепі як людині і як політику.

IV. ПІДСУМКИ УРОКУ

У 1687 р. І. Мазепу було обрано гетьманом. Булаву він отримав у час, коли Московська держава наполегливо йшла шляхом творення імперії, а автономія козацької держави не відповідала її планам. На початку свого гетьманування він був лояльним до царської влади, навіть усіляко допомагав

реформаторським починанням Петра І. У той же час І. Мазепа докладав зусилля для створення еліти козацької держави, усіляко опікувався культурою й освітою, що сприяло духовному розвитку України.

Може, так би і скінчився довгий вік гетьмана, якби він не виступив відверто проти російського царя, скориставшись Північною війною Росії та Швеції (1700—1721 рр.).

v. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ.Опрацювати § підручника.